

# Vederhæftighed

## *Teologiens svar på modernitetens udfordring*

*Teologien bør ikke falde for fristelsen til at gøre sig sin sag alt for nem, selv om der i vor postmoderne tid er gode muligheder for at slippe af sted med det. Teologien bør derimod have mod og vilje til at tage modernitetens udfordringer op og til at gentænke sit anliggende i en kritisk solidaritet med arv og tradition.*

*Af Vagn Andersen*

### At gøre Vanskeligheder

Den postmoderne samtid har sammenfattet sit centrale budskab i mottoet "Anything goes". Det er mit indtryk, at lidt af den tidsånd også er smittet af på teologien. Det er ikke ualmindeligt at høre den opfattelse, at det i dag er lettere at være teolog, end det var for en generation siden. For nogle kan det opleves som en befrielse, for mig udgør det snarere lidt af et problem. Jeg er af den indgroede overbevisning, at teologien ikke uden videre har til opgave at gøre livet let for menneskene, og at den heller ikke uden videre har til opgave at gøre det let for sig selv.

I det stykke mener jeg at kunne påberåbe mig en berømt forgænger. I *Afsluttende uvidenskabelig Efterskrift* lader Søren Kierkegaard den pseudonyme forfatter Johannes Climacus sige, at han i en højstæret samtid, hvor alle er forenede i det projekt at gøre livet lettere og lettere, sluttelig ikke har funden anden opgave for sig selv end "overalt at gøre Vanskeligheder" (SV3 9, 156).

Lidt i den ånd opfatter jeg også mit eget arbejde. Jeg har følt mig religionsfilosofisk



*Vagn Andersen er lektor ved Afdeling for Religionsvidenskab.*

udfordret af en moderne filosofisk problemsituation, der ikke gør det helt let at være teolog. På den anden side opfatter jeg mit eget arbejde som skrevet i en form for kritisk solidaritet med traditionen.

Hensigten har ikke været at løbe fra en bestemt arv, men at overveje, under hvilken form den i dag lader sig forvalte.

## Habermas' eftermetafysiske tænkning

Jeg har primært konfronteret mig med den udfordring at lade Jürgen Habermas' eftermetafysiske tænkning danne rammen om og det forpligtende udgangspunkt for mit arbejde. Det er givetvis ikke et valg, der er alt for imødekommende over for teologien, men jeg har haft adskillige grunde for det. Ud over at hans tænkning forekommer mig det mest nøgterne og gennemreflekterede bud på en moderne filosofisk problembevidsthed, synes det mig ikke mindst at være dens helt unikke kvalitet, at den bevarer udblik til helheden og på ikke-reduktiv vis reflekterer menneskets totale verdensforhold.

Habermas' centrale tanke er, at vi i allervideste forstand reproducerer den verden, vi er indfældet i, i sproglig kommunikation, og at denne reproduktion således på én gang omfatter vores kognitive verdensomgang, vores sociale relationer og vores subjektive selvidentitet. Mere specifikt er det hans tese, at al rationalitet og humanitet ligger i den dialogiske interaktion, hvormed vi i mellem menneskelig samtale eksplicit eller implicit rejser gyldighedsfordringer over for hinanden. Han specificerer nøjere disse gyldighedsfordringer som udspillende sig i tre dimensioner. I enhver ægte mellem menneskelig samtale gør vi – eksplicit eller implicit – under ét krav på givne hævders kognitive

### Fakta

*Lektor Vagn Andersen blev i år dr.theol. på disputatsafhandlingen Transformationen Gottes. Abwandlungen des Begriffs des Unbedingten in der Moderne, Aarhus Universitetsforlag 2008.*



*Jürgen Habermas besøgte  
senest Det Teologiske  
Fakultet i maj 2008,  
da han deltog i  
konferencen Religion in  
the Public Sphere.*



*sandhed* ("Wahrheit"), på givne sociale spilleregleres normative *rigtighed* ("Richtigkeit") og på givne ytringers subjektive *vederhæftighed* ("Wahrhaftigkeit"). I den forstand bindes vi i dialogen sammen af de – eksplicitte eller implicitte – gyldighedsfordringer ("Geltungsansprüche"), vi gensidigt forbinder med vores egne ytringer og konfronterer hinanden med.

Disse gyldighedskrav er nu – netop som "Ansprüche" – hver især *fallible*. Jeg kan lade mig overbevise om, at jeg tog fejl i en given påstands kognitive *sandhed*, og at min dialogpartners alternative påstand har bedre grunde for sig. Jeg kan lade mig overbevise om, at en hidtil umiddelbart accepteret social spilleregleres normative rigtighed var svagt begrundet, og at den fortjener at udskiftes med en bedre begrundet norm. Og jeg kan i et længere dialogforløb gøre den erfaring, at min egen eller min dialogpartners subjektive *vederhæftighed* kan drages i tvivl.

Alt dette ophæver imidlertid paradoksalt nok ikke den vægt af ubetingethed, hvormed vi hver især faktisk fremsætter – og *må* fremsætte – vores respektive ytringer, hvis vi skal forblive i seriøs dialog. Det er dette moment af ubetingethed i selve den sproglige kommunikation – og ikke mindst den paradoksalitet, der omgiver det – der har været den centrale genstand for min analyse.

“

*Det er dette moment af ubetingethed i selve den sproglige kommunikation – og ikke mindst den paradoksalitet, der omgiver det – der har været den centrale genstand for min analyse.*

”

## Det ubetingedes indre dialektik

Med de sidste bemærkninger har jeg nærmet mig den hovedsag, der har optaget mig, nemlig at Habermas' tænkning skønt eftermetafysisk endnu trækker på en arv fra metafysikken ved at indeholde et begreb om *ubetingethed*. Den nærmere analyse af dette begreb og et forsøg på at oplede dets historiske rødder har været afhandlingens hovedanliggende.

Habermas siger selv, at de gyldighedskrav, hvorunder vi kommunikerer, udviser et ejendommeligt dobbeltansigt. På den ene side udmærker de sig ved en særegen form for tid-rum-transcendens, for så vidt som det at gøre noget gældende som gyldigt er at forvente ubetinget universel tilslutning til det sagte. På den anden side fremsætter vi dem altid *her og nu* i en endelig og kontekstbetinget situation og til-

bagekalder dem ubesværet, hvis de dementeres af en dialogpartners bedre begrundede indsigter og argumenter. Denne paradoksale dobbelthed forekommer mig at forlange en nøjere forklaring. Det er, som om Habermas her svinger mellem to forskellige fortolkninger af ubetingetheden, nemlig henholdsvis ubetingethed i betydning af anticipation af en fremtidig universel konsensus og ubetingethed i betydning af den performative vægt, hvormed en ytring her og nu fremsættes. Min tese er nu, at dette tilsyneladende paradoks lader sig opklare, hvis man ser Habermas' tænkning i et historisk perspektiv.

Jeg viser derfor, at Habermas' tænkning lader sig betragte som skæringspunktet mellem to traditionslinjer, hvoraf den ene udgår fra Hegel og den anden fra Kierkegaard. Begge reagerer de hver på sin vis på den måde, hvorpå den klassisk-metafysiske gudstanke problematiseres i Kants transcendentale dialektik. Og begge tenderer de, så forskellige de end er, hver på sin vis imod en slags dennesiddiggørelse af det absolutte. Set i det lys og betragtet som skæringspunktet imellem disse to virkningshistoriske traditionslinjer lader det begreb om ubetingethed, som indgår i Habermas' egen eftermetafysiske tænkning, sig forstå som en sidste sekulariseret transformation af den metafysiske gudstanke.

Uden her at kunne gå ind i en filosofihistorisk redegørelse skal det blot påpeges, at Habermas' egen forståelse af ubetingethedsmomentet i den sproglige kommunikation strukturelt indeholder just den samme spænding eller paradoksalitet, som Kant bringer til orde i den transcendentale dialektik. Fornuften kan ifølge Kant på den ene side ikke undlade at udkaste en idé om totalitet, men kan på den anden side ikke tilkende denne totalitet en hypotaseret positiv eksistens. I den forstand må fornuften selv svæve mellem statuering og tilbagekaldelse, mellem affirmation og negation af totalitet. Akkurat noget lignende gør sig nu gældende for det ubetingethedsmoment, som ifølge Habermas er vores sproglige kommunikation immanent. Thi just dét er, hvad der kommer til orde, når han siger, at de gyldighedskrav, hvorunder vi kommunikerer, er præget af et ejendommeligt dobbeltansigt. På den ene side kan vi i ethvert givet kommunikationsøjeblik ikke undlade at forbinde vores egne ytringer med en foregribelse af universalitet og definitivitet. På den anden side tilbagekalder vi dem ubesværet,

hvis vi i det videre dialogforløb overbevises af bedre funderede modgrunde. I selve denne svingning mellem affirmation og negation, mellem absoluthedspræntention og fallibilitet, hvorunder vi løbende kommunikerer, ligger det paradoks, der har interesseret mig.

For Habermas selv opløser selve denne paradoksale spænding sig i en ganske udramatisk selvfølgelighed. Det kan have sin gode mening, hvis man fokuserer på den anonyme intersubjektivitet, hvori vores teoretiske og praktiske diskurser så at sige til enhver given tid opsamler deres foreløbige resultat. Min intuition har imidlertid været, at en noget mere dramatisk paradoksalitet bliver stående, hvis man fokuserer på det *subjekt*, der til enhver given tid skal fastholde sin selvidentitet igennem en sådan idelig dialogisk vekslen imellem affirmation og negation. Det er til dette punkt, jeg fastgør min teologiske interesse, idet jeg på én gang bevæger mig ud over Habermas, men samtidig mener at præsentere en teologisk position, der er fuldt kompatibel med hans eftermetafysiske tænkning.

“

*Habermas' tænkning lader sig betragte som skæringspunktet mellem to traditionslinjer, hvoraf den ene udgår fra Hegel og den anden fra Kierkegaard.*

”

## Paradoksteologi som æstetisk sprogpraksis

Med brugen af ordet paradoksalitet knytter jeg til ved Søren Kierkegaard. Hvad jeg præsenterer, giver sig imidlertid ikke ud for hverken uden videre at gengive eller udtømme, hvad den historiske Kierkegaard måtte have sagt. Jeg mener at foretage en hermeneutisk rekonstruktion af et kierkegaardsk anliggende, men gør det på en vis historisk og refleksiv distance. Jeg læser ham dermed også gennem nogle briller, der allerede i et vist omfang er præformerede i visse dele af det 20. århundredes danske teologi.

Min udgangsantagelse er, at Kierkegaard allerede selv er en eftermetafysisk tænker, og at han for så vidt allerede har trukket teologiske sætninger tilbage til kun at have mening og gyldighed inden for et bestemt afgrænset diskursrum. Det er en side af Kierkegaards modernitet, at han ganske enkelt hverken længere kan betragte kosmologiske sandheder eller universelt gyldige moralnormer som teologiens emne. Det religiøse lader sig for så vidt hverken afhandle inden for den sfære, som Habermas relaterer til gyldighedskravet "Wahrheit", eller



*Søren Kierkegaards halvbror, Niels Christian Kierkegaard, fik som en af få lov til at forevige filosofen. Tegningen af den unge Søren er udført omkring 1840.*

inden for den sfære, som han relaterer til gyldighedskravet ”Richtigkeit”. Kun inden for den sfære, der relaterer sig til gyldighedskravet ”Wahrhaftigkeit”, altså den sfære, der angår autenticiteten af et subjekts selvforhold, kan det ifølge Kierkegaard beholde sin plads. Min tese er altså, at det religiøse i Kierkegaards forstand må placeres i den sfære, der hos Habermas hyppigst betegnes den æstetisk-ekspressive. Den kan yderligere bestyrkes af den observation, at Kierkegaard i sine refleksioner over ”meddelelsens dialektik” selv har været sig yderst bevidst om de litterære former, i hvilke religiøse sandheder overhovedet lader sig autentisk meddele og kommunikere. For så vidt drister jeg mig – i bevidst modstrid med Kierkegaards egen snævrere brug af begrebet ”det æstetiske” – til den tese, at Kierkegaards egentlige originalitet består i, at han bedriver teologi i et æstetisk medium.

Jeg ser dette anliggende forlænget i den måde, hvorpå K. Olesen

Larsen i det 20. århundrede ikke alene som ingen anden teoretisk har gennemreflekteret den kierkegaardske paradokstanke, men også har omsat den praktisk-teologisk ved at praktisere selve paradoksaliteten som sprogform i sin forkyndelsespraksis. For så vidt kan man sige, at mit teologiske forslag ligger i forlængelse af den danske teologi, der i det 20. århundrede har betragtet ”forkyndelsens kategori” som en særlig performativ sprogform, der skaber sin egen virkelighed, men at jeg har ønsket at gøre det på en mindre dogmatisk måde. Vil man benytte sig af Wittgensteins sprogpilsbegreb og erindre hans berømte parentetiske bemærkning ”Theologie als Grammatik”, kan man sige, at jeg betragter dogmatikken som den grammatik, hvis regler skal overholdes i den kirkelige prædiken, og at disse regler – for mig at se – på modernitetens betingelser foreskriver en paradoks meddelelsesform. Religionsfilosofien står imidlertid som *filosofi* ifølge min opfattelse uden for selve dette sprogpil. Dens opgave er, som jeg forstår den, at reflektere over selve dette sprogpils filosofiske status. Og det er, hvad jeg mener at have gjort på de præmisser, som Habermas’ eftermetafysiske tænkning frembyder.

“

*Kierkegaards egentlige originalitet består i, at han bedriver teologi i et æstetisk medium*

”